

Кыргыз Республикасынын төлөм системасынын ишине 2018-жылдын 4-чейреги ичинде жүргүзүлгөн көзөмөлдүн (оверсайт) жыйынтыгы боюнча отчет

I. Улуттук төлөм системаларынын ишине мониторинг жана талдап-иликтөөлөрдү жүргүзүү.

1. Айкын убакыт ыргагында эсептешүүлөрдүн grosстук системасы (ГСРРВ)

Эсептешүүлөрдүн grosстук системасындагы финансылык тобокелдиктер. Эсептешүүлөрдүн grosстук системасынын ишине мониторинг жүргүзүүнүн жыйынтыгы боюнча 2018-жылдын 4-чейрегинде жүгүртүү коэффициентинин 3,22 пайызга төмөндөгөндүгү байкалган, ал эми ликвиддүүлүк коэффициенти 3,33 пайызга жогорулаган. Коэффициенттердин мындай өзгөрүүсү операциялык күн ичинде катышуучулардын дебеттик жүгүртүү суммасынын (7,14 пайызга) жана системада акча каражаттар калдыгынын 4,05 пайызга азайышы менен шартталган. Өзгөрүүлөр 1 жана 2-графиктерде көрсөтүлгөн.

Система боюнча жалпы жүгүртүүлөр 773,19 млрд. сомду түзгөн, бул өткөн мезгилдеги көрсөткүчтөн 1,58 пайызга төмөн жана ал, биринчи кезекте, Автоматташтырылган тоорук системасы аркылуу өткөн операциялардын көлөмүнүн төмөндөшүнөн улам келип чыккан.

Ошондой эле отчеттук мезгил ичинде катышуучулардын эсептеринде каражаттар убактылуу жетишсиз болгон учурлар катталган эмес.

Төлөмдөр көлөмүнүн ликвиддүүлүк деңгээлине карата катышына талдап-иликтөөлөрдү жүргүзүүнүн негизинде системадагы жүгүртүүгө карата катыш боюнча ликвиддүү каражаттардын көрсөткүчү жетиштүү болгондуктан, системадагы финансылык тобокелдиктер деңгээли минималдуу бойдон калгандыгын белгилөөгө болот.

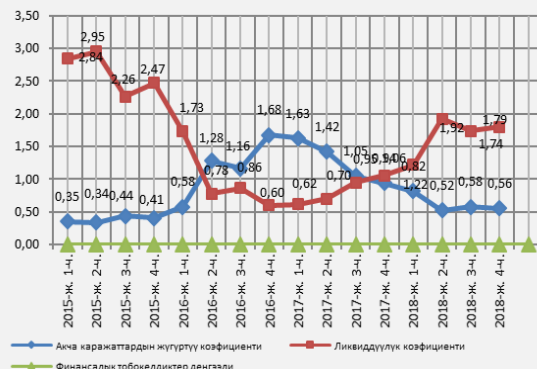
Операциялык тобокелдиктер. Жеткиликтүүлүк көрсөткүчү отчеттук мезгилде 100,00 пайызды түзгөн, ошол эле учурда, системадагы операциялык тобокелдик деңгээли катышуучулар тарабынан регламент узартылгандыгынан улам (жалпы узартуу убактысы 19 саат 25 мүнөттү түзгөн), системанын жалпы иштөө убактысынын 3,22 пайызын түзгөн (бул өткөн мезгилге караганда 2,34 пайызга төмөн).

Үзгүлтүктөр Улуттук банктын тарифтик саясаты жана Улуттук банк Башкармасынын бюджеттик төлөмдөрдү иштеп чыгуу боюнча атайын чечими менен айдын акыркы 3 күнү ичинде жөнгө салынат.

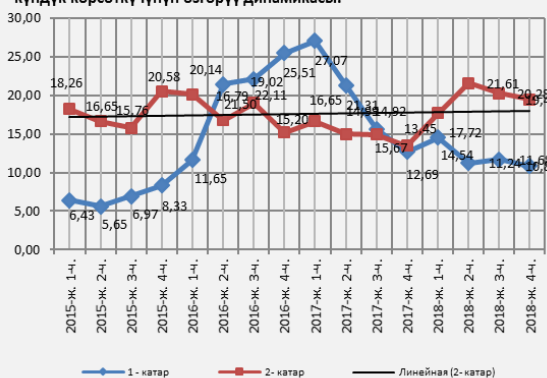
2. Пакеттик клиринг системасы (ПКС)

ПКС финансылык тобокелдиктер. Отчеттук мезгил ичинде дебеттик таза позициянын акча каражаттардын белгиленген камынан артышына байланыштуу фактылар системада катталган

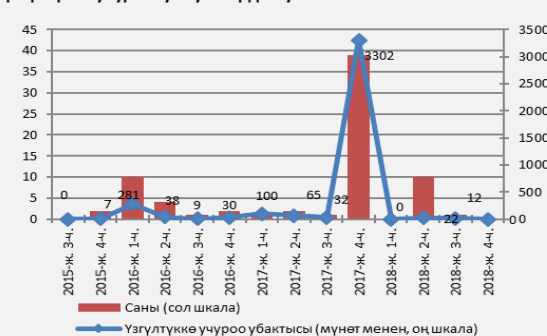
1-график. ГСРРВдагы финансылык тобокелдиктер деңгээли

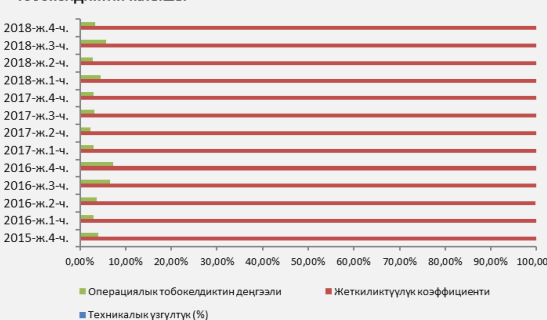
2-график. ГСРРВдагы ликвиддүүлүк жана төлөмдөр көлөмүнүн орточо күндүк көрсөткүчүнүн өзгөрүү динамикасы.

3-график. Кезектеги төлөмдөрдүн саны жана үзгүлтүккө учуроонун суммардык убактысы

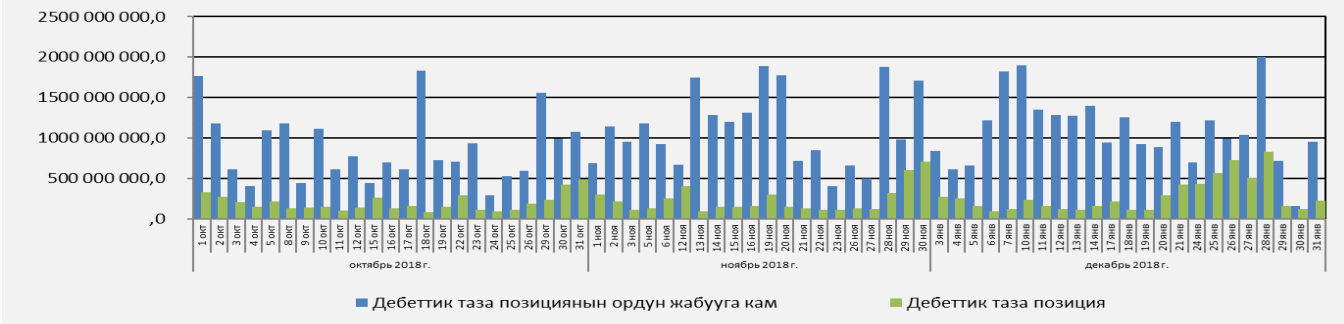

4-график. ГСРРВдагы жеткиликтүүлүк көрсөткүчүнүн жана операциялык тобокелдиктин катышы

эмес. Төмөнкү графикте көрсөтүлүп тургандай, катышуучулар ПКС акыркы эсептешүүлөрдү жүргүзүү үчүн талаптагыдан да көбүрөөк каражатты резервге коюшкан.

5-график. 2018-жылдын 4-чeyреги ичинде Пакеттик клиринг системасындагы дебеттик таза позициянын суммардык маанисинин жана анын ордун жабууга каралган камдын катышы (млн сом)

Ошентип, катышуучулар тарабынан коюлган кам дебеттик таза позициянын ордун жабууга каралган каражаттардын зарыл деңгээлинен 4,4 эсе ашкан.

ПКС те четке кагылган төлөмдөрдүн жалпы саны 201,24 млн. сом суммасында (системада иштелип чыккан төлөмдөрдүн жалпы санынын 0,35 пайызы) 3,84 миң төлөмдү түзгөн (иштелип чыккан төлөмдөрдүн жалпы көлөмүнүн 0,17 пайызы). Эсептердин туура эмес көрсөтүлүшү төлөмдөрдүн четке кагылышынын негизги себебинен болгон.

Системадагы операциялык тобокелдиктер. 2018-жылдын 4-чeyрегинде ПКС ишине мониторинг жүргүзүүнүн жыйынтыгы боюнча жеткиликтүүлүк көрсөткүчү 100,0 пайызды түзгөн. Системадагы операциялык тобокелдик деңгээли катышуучулар тарабынан системанын иш регламентин узартуунун натыйжасында 4,29 пайыз чегинде катталган (катышуучулар тарабынан мөөнөтүн узартуулардын суммардык убактысы 17 саат 25 мүнөттү түзгөн, анын ичинен максималдуу узартуу убактысы 3 саат 55 мүнөт болгон).

3. «Элкарт» карттары менен эсептешүүлөрдүн улуттук системасы

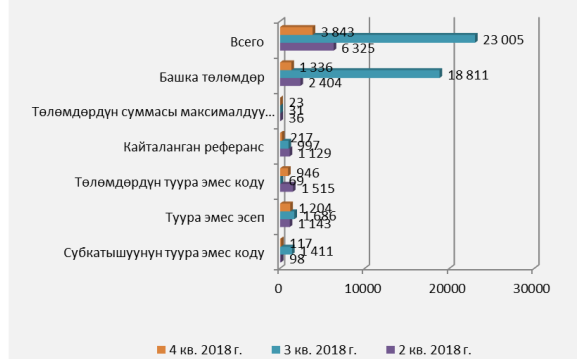
Системадагы операциялык тобокелдиктер. «Элкарт» улуттук системасында маанилүү төлөм системаларынын ишине жүргүзүлгөн мониторингдин жана талдап-иликтөөлөрдүн жыйынтыгында, төлөм системасынын ишинде убактылуу үзгүлтүктөрдөн улам, системанын жеткиликтүүлүк деңгээли 2018-жылдын 4-чeyрегинде 99,03 пайызды, ал эми операциялык тобокелдик - 0,97 пайызды түзгөн.

II. Чекене төлөм системаларынын ишине мониторинг жүргүзүү

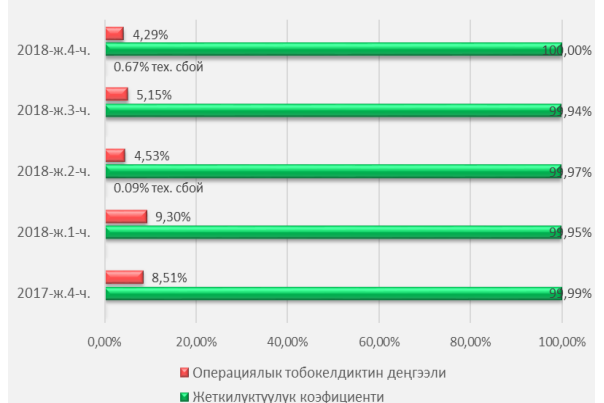
4. Акча которуу системалары

Отчеттук мезгил ичинде эл аралык акча которуу системалары аркылуу жалпы 53,30 млрд. сом суммасында 2,42 млн. төлөм келип түшкөн, бул өткөн мезгилге салыштырганда 8,04 пайызга жогору, ал эми көлөмү боюнча 1,79 пайызга аз. Ал эми чыккан которуулардын саны жана көлөмү өткөн мезгилге салыштырганда тиешелүүлүгүнө жараша 27,18 жана 7,81 пайызга жогорулап, 234,77 миң төлөмдү түзүү менен анын жалпы суммасы 13,66 млрд. сом чегинде калыптанган.

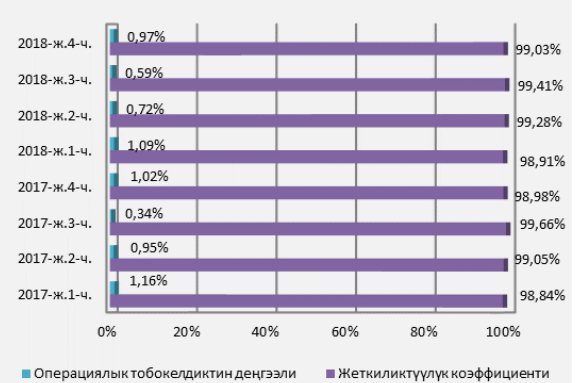
6-график. КБ ПКС ичиндеги төлөмдөрүнүн саны.

7-график. 2018-жылдын 4-чeyреги үчүн Пакеттик клиринг системасында жеткиликтүүлүк көрсөткүчүнүн жана операциялык тобокелдиктин үлүшү

8-график. Бирдиктүү банктар аралык процессинг борборунан операциялык тобокелдиктин жеткиликтүүлүк көрсөткүчүнүн катышы

2018-жылдын 4-чейрегинин ичинде локалдык акча которуу системалары аркылуу 34,44 млрд. сом жалпы суммасында 1,17 млн. которуулар өткөрүлгөн. Өткөн мезгилге салыштырганда, которуулардын саны 9,62 пайызга, ал эми көлөмү 2,17 пайызга жогорулаган.

5. Төлөм карттары менен эсептешүү системалары

Байкоого алынган мезгил ичинде төлөм карттары боюнча жүгүртүүлөр 104,49 млрд. сом жалпы суммасында 18,85 млн. транзакцияны түзгөн. Өткөн мезгилге салыштырганда транзакциялардын саны 21,22 пайызга, ал эми көлөмү болсо 16,97 пайызга жогорулагандыгы байкалган.

III. Төлөм инфраструктурасынын ишин контролдоо

6. Төлөмдөрдү үчүнчү жактардын пайдасына кабыл алуу системасы

2018-жылдын 4-чейрегинде Кыргыз Республикасынын аймагында үчүнчү жактардын пайдасына төлөмдөрдү кабыл алуу боюнча 20 система иштеп турган, алар аркылуу 7,74 млрд. сом жалпы суммасындагы 44,27 млн. төлөм иштелип чыккан. Өткөн мезгилге салыштырмалуу төлөмдөрдүн саны 0,43 пайызга кыскаргандыгы, ал эми алардын көлөмү 17,07 пайызга жогорулагандыгы байкалган.

7. SWIFT жамааттык пайдалануу түйүнүнүн иштеши

2018-жылдын 4-чейреги ичинде техникалык үзүлтүктөр катталган эмес, ал эми системанын жеткиликтүүлүк коэффициенти 100,00 пайызды түзгөн. SWIFT жамааттык пайдалануу түйүнүнө туташуу жана аны пайдалануу жөнүндө келишимге ылайык, штаттан тышкаркы жагдайлар келип чыккан шартта, коммерциялык банктар билдирүүлөрдү өткөрүүнүн альтернативдүү каражаттарын пайдаланууга тийиш.

SWIFT билдирүүлөрүнүн жаңы стандарттарын (SR 2018) киргизүүгө байланыштуу, 2018-жылдын 18-ноябрында саат 8:30 баштап 17:30 чейин серверлер жеткиликтүү эмес болгон. Улуттук банк жүргүзүлүп жаткан иштер тууралуу катышуучу-банктарга алдын ала маалымдаган.

SWIFT системасында операциялык тобокелдик деңгээли минималдуу бойдон калган.

IV. Төлөм системасында операциялык тобокелдиктерди талдап-иликтөө

8. Алдамчылык транзакцияларын талдап-иликтөөлөр

Байкоого алынып жаткан мезгил ичинде мезгил-мезгили менен берилүүчү регулятивдик банктык отчеттун чегинде банктардан алынган маалыматтарга талдап-иликтөөнүн жыйынтыгында, төлөм карттары менен эсептешүүлөр системасында алдамчылык транзакциялары боюнча эл аралык VISA Int. системасынын карттарын пайдалануу аркылуу 20 шектүү операция жана уурдалган «Элкарт» төлөм картасынан нак акчаны чыгарып алуу боюнча 4 операция катталган. Мындай операциялардын суммасы 114,60 миң сомду түзгөн.

1-таблица. Банктык карттарды пайдалануу аркылуу алдамчылык ыкмалары боюнча маалыматтар

Алдамчылык ыкмасы	2017-ж. 4-чей.		2018-ж. 3-чей.		2018-ж. 4-чей.	
	Саны	Көлөмү (сом)	Саны	Көлөмү (сом)	Саны	Көлөмү (сом)
Интернет-транзакция	6	58 339,23	27	132 661,50	20	79 598,82
-Visa	6	58 339,23	27	132 661,50	20	79 598,82
POS-терминал аркылуу транзакциялар	-	-	-	-	-	-
-Visa	-	-	-	-	-	-
Накталай түрдө алуу	-	-	1	20 671,90	4	35 000,00
-Visa	-	-	1	20 671,90	-	-
-Элкарт	-	-	-	-	4	35 000,00
Блокировкаланган транзакциялар	-	-	-	-	-	-
-Visa	-	-	-	-	-	-
Бардыгы	6	58339,23	28	153 333,40	24	114 598,82

Банкоматтар жана интернет-транзакциялар аркылуу банктык карттардагы маалыматтарды санкциясыз пайдалануу жана алдамчылыкка баруу менен финансылык жоготуулардын келип

чыгышына себеп болушу мүмкүн. Банктар алдамчылык аракеттери жүргүзүлгөн түйүндөрдү аныктоо боюнча тиешелүү иштерди жүргүзгөн. Алдамчылык жол менен пайдаланылган карттар блокировкаланган. Карт ээлерине акча каражаттарын кайтаруу үчүн териштирүү иштери жүргүзүлүп жатат.

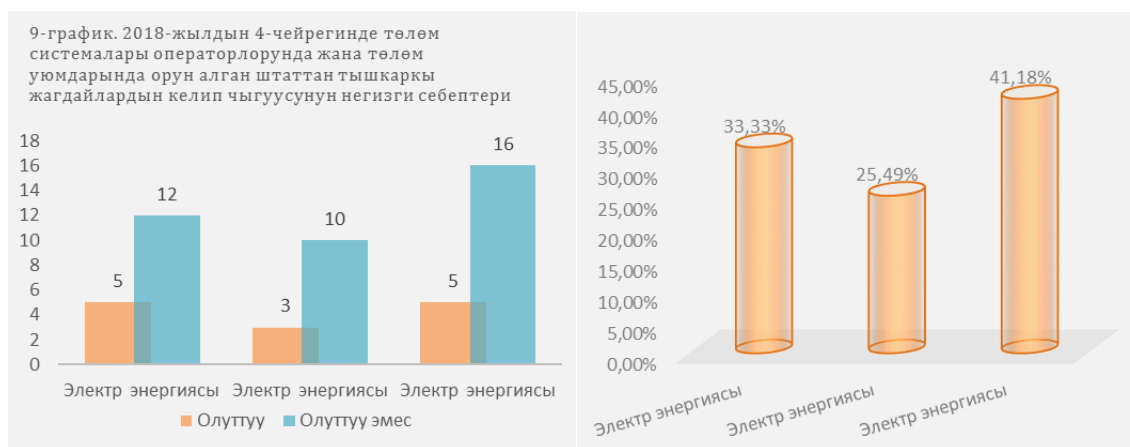
Ошондой эле, Кыргыз Республикасынын аймагында иш алып барган төлөм системалары операторлорунан алынган маалыматтарга талдап-иликтөөнүн жыйынтыгы боюнча 2018-жылдын 4-чeyреги ичинде мобилдик телефондогу өздүк эсепке акча каражаттарын санкциясыз алуу үчүн социалдык инженерия ыкмаларын пайдаланууга байланыштуу 11 операция катталган. Мындай операциялардын суммасы 53,9 миң сомду түзгөн.

9. Төлөм системалардын иш үзгүлтүксүздүгүнө талдап-иликтөөлөрдү жүргүзүү

Кыргыз Республикасынын аймагында иш алып барган төлөм системалары операторлорунун жана төлөм уюмдарынын отчетторуна жүргүзүлгөн талдап-иликтөөлөрдүн жыйынтыгы боюнча 2018-жылдын 4-чeyреги ичинде төлөм системаларынын ишине байланыштуу 51 штаттан тышкаркы жагдай катталып, алардын ичинен олуттуу үзгүлтүктөрдүн үлүшү 25,49 пайызды, ал эми анчалык олуттуу эмес үзгүлтүктөрдүн үлүшү 74,51 пайызды түзгөн.

Мында, үзгүлтүктөрдүн төмөнкүдөй негизги түрлөрүн бөлүп көрсөтүүгө болот:

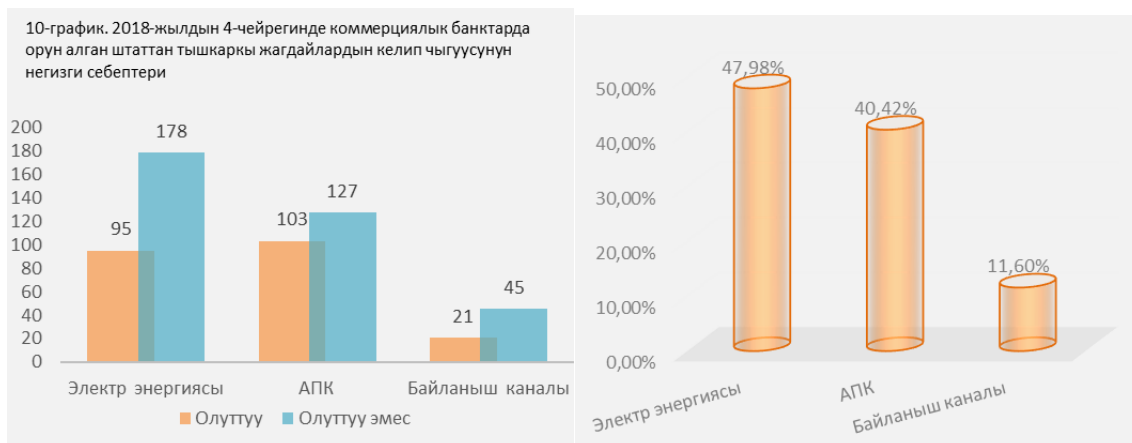
- электр энергиясы менен камсыз кылуу жагындагы үзгүлтүктөр – төлөм системаларынын ишинде штаттан тышкаркы жагдайлардын жалпы санынын 33,33 пайызын түзгөн.
- байланыш каналдарындагы үзгүлтүктөр төлөм системаларынын ишиндеги штаттан тышкаркы жагдайлардын жалпы санынын 41,18 пайызын түзгөн.
- аппараттык-программалык комплекстин жана аралыкта орнотулган жабдуулардын ишинде орун алган үзгүлтүктөр төлөм системаларынын ишиндеги штаттан тышкаркы жагдайлардын жалпы санынан 25,49 пайызын түзгөн.

Банктардын мезгил-мезгили менен берилүүчү регулятивдик банктык отчетторуна жүргүзүлгөн талдап-иликтөөлөрдүн жыйынтыгында, 2018-жылдын 4-чeyреги ичинде коммерциялык банктардын төлөм системаларынын ишине байланыштуу 569 штаттан тышкаркы жагдай катталган, алардын ичинен олуттуу үзгүлтүктөрдүн үлүшү алардын жалпы санынын 38,49 пайызын, ал эми анчалык олуттуу эмес үзгүлтүктөр - 61,51 пайызды түзгөн.

Ошентип, үзгүлтүктөрдүн төмөнкүдөй негизги түрлөрүн бөлүүгө болот:

- электр энергиясы менен камсыз кылуу жагындагы үзгүлтүктөр – төлөм системаларынын ишинде штаттан тышкаркы жагдайлардын жалпы санынын 47,98 пайызын түзгөн.
- байланыш каналдарындагы үзгүлтүктөр төлөм системаларынын ишиндеги штаттан тышкаркы жагдайлардын жалпы санынын 11,60 пайызын түзгөн.
- аппараттык-программалык комплекстин жана аралыкта орнотулган жабдуулардын ишинде орун алган үзгүлтүктөр төлөм системаларынын ишиндеги штаттан тышкаркы жагдайлардын жалпы санынын 40,42 пайызын түзгөн.

Потенциалдуу тобокелдиктерге баа берүү: бул үзгүлтүктөр финансылык чыгымдардын келип чыгышын шарттаган эмес, бирок алар банктардын, төлөм системалары операторлорунун жана төлөм уюмдарынын аброюна, ошондой эле кардарлардын кызмат көрсөтүүлөргө жана төлөм системаларынын ишине карата ишенимине терс таасирин тийгизүүдө. Мындан тышкары, коммерциялык банктардын, төлөм системалары операторлорунун жана төлөм уюмдарынын пайда албай калуу тобокелдигин да шартташы мүмкүн.